

Чистоколяний Я. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії держави і права, конституційного права та державного управління
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ДО ПИТАННЯ ЩОДО КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД ЄВРОАТЛАНТИЧНОГО КУРСУ УКРАЇНИ

TO RESEARCH THE ISSUE OF CONSTITUTIONALITY OF UKRAINE'S COURSE TOWARDS EURO-ATLANTIC INTEGRATION

Стаття переслідуює мету дослідити питання стосовно конституційності курсу України на євроатлантичну інтеграцію з кінцевою метою набуття членства в Альянсі. Автор аналізує правові засади відносин держави з НАТО після проголошення незалежності. Розглядаються положення Декларації про державний суверенітет 1990 р., задеклароване прагнення набутти статус позаблокової держави як перехідного до постійного нейтралітету. Водночас, як зазначено в статті, активно розвивалися і відносини з НАТО, посилювався вплив проатлантичних сил у державі. Це позначилося і на чинній Конституції, прийнятій у 1996 р. Вона не містила положення про позаблоковий статус і постійний нейтралітет. Але Основний Закон, очевидно, не створив і повний правовий простір для руху до членства в НАТО. Він не містить норм, котрі би надавали право державі приймати участь на статусі членства не тільки у військово-політичних, але й у будь-яких інших міждержавних організаціях та союзах. Конституція також обмежила міжнародне співробітництво виключно мирним та закріпила заборону розташування іноземних військових баз на території України.

На думку автора, внаслідок цих особливостей Основного Закону нормативною основою двостороннього співробітництва став не правовий, а політичний документ – Хартія про особливе партнерство між Україною і НАТО. З нею пов'язана значна кількість нормативних актів, серед яких закони України й укази президента. В декількох з них зазначався як мета держави вступ до НАТО. Але обрання В. Януковича президентом призвело до відмови від неї і відновлення концепції позаблокової держави. Наступні зміни курсу були викликані «Революцією гідності», скасуванням всіх проявів названої концепції у законодавстві України. В лютому 2019 р. Верховна Рада прийняла закон про зміни і доповнення до Конституції, котрі переслідують формальну мету забезпечити незворотність курсу держави на європейську і євроатлантичну інтеграцію. Але оскільки зміни внесені до Преамбули, їх не можна вважати «непохитною» основою стратегічного курсу. Адже основоположні норми Розділу 1 («Загальні засади») залишилися незмінними. Стаття закінчується саме пропозиціями щодо їх модернізації з метою вдосконалити конституційно-правові засади руху до Альянсу.

Ключові слова: *позаблоковий статус, постійний нейтралітет, євроатлантична інтеграція, НАТО, Конституція, Хартія про особливе партнерство між Україною і НАТО, законодавство, консенсус щодо вступу в НАТО.*

This article aims to research the issue of constitutionality of Ukraine's course towards Euro-Atlantic integration with the final goal to obtain full membership in the Alliance. The author analyzes the legal framework of the state's relations with NATO after the declaration of independence. The provisions of the Declaration of State Sovereignty (1990) and declared willingness to gain the status of a non-aligned state as transitional towards permanent neutrality. At the same time, as it is stated in the article, the relations with NATO had been actively developed and the influence of pro-Atlantic powers in the state was growing. That affected the current Constitution which was adopted in 1996. It did not have a provision about the bloc-free status and permanent neutrality. However, the Basic Law obviously did not provide sufficient legal space for progress towards NATO membership. It does not contain norms which would grant the state the right to take part not only in military and political but also any other inter-State organizations and unions on the basis of membership. The Constitution also has limited international cooperation exclusively to peaceful purposes, and legislated the ban on the placement of foreign military bases on Ukrainian territory.

According to the author, these features of the Basic Law were the reason for a political document (Charter on a Distinctive Partnership between NATO and Ukraine) instead of a legal one to become the normative basis for bilateral partnership. It is related to a significant number of normative acts, which include laws of Ukraine and presidential decrees. Accession to NATO was noted in some of them as an aim of the state, but it was abandoned after the election of V. Yanukovich as the President, and the concept of a bloc-free state was restored. The following changes to the course were caused by "the Revolution of honor", the elimination of all manifestations of the said concept in Ukrainian law. In February 2019 the Verkhovna Rada (Supreme Council) adopted the law on changes and additions to the Constitution which pursue the formal objective to ensure the irreversibility of the state's course towards European and Euro-Atlantic integration. However, due to the changes being applied to the Preamble, they cannot qualify as a "steadfast" basis for a strategic course, since the fundamental norms of the Chapter I ("Common framework") remain unchanged. The article is concluded with propositions for their modernization with the aim to enhance the constitutional and legal basis of advancement towards the Alliance.

Key words: *bloc-free status, permanent neutrality, Euro-Atlantic integration, NATO, the Constitution, Charter on a Distinctive Partnership between NATO and Ukraine, legislation, consensus on NATO membership.*

Питання про співробітництво між Україною і Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) не втрачають актуальності від часу проголошення незалежності України. Зрозуміло, що відповідна проблематика є складною і багатоаспектною. Вона охоплює геополітичні та геостратегічні, міжнародні політичні і військово-політичні, економічні

та інші відносини, які регулюються різними інструментами. Але, з огляду на конституційне визначення держави як правової та визнання принципу верховенства права вказані відносини мають розвиватися на міцному правовому підґрунті, передусім на конституційних засадах. Отже, дослідження того, які межі у співробітництві держави з Альянсом вони

встановлюють та яким способом ці межі можуть бути розширені, має суттєве теоретичне й практичне значення. Воно особливо зросло після внесення змін і доповнень до Конституції, у її Преамбулу та у декілька статей, згідно з якими стратегічний курс держави на набуття повноправного членства у ЄС та НАТО визнаний незворотнім, а також встановлені повноваження Верховної Ради, Президента й Кабінету міністрів України з його забезпечення [1]. Тобто була здійснена на конституційному рівні спроба усунути в цій сфері міжнародних відносин держави так звану «багатовекторність» і залишити європейський (ЄС) та євроатлантичний (НАТО) вектори. А це своєю чергою вимагає доповнення названих конституційних положень іншими, котрі надавали б змогу спрямовувати рух України саме у вказаному напрямку задля досягнення визначеної цілі. Дослідження відповідних питань на сучасному етапі розвитку держави і країни є вкрай необхідним, чим і пояснюється вибір теми цієї статті.

Проблеми відносин між Україною і НАТО постійно перебувають у полі зору науковців. Але, на думку автора, більшість зосереджується не на правових аспектах, а на інших. Скажімо, міжнародних, військово-політичних, ідеологічних тощо. Стосовно правових, то переважно досліджувалися звичайні закони, підзаконні нормативно-правові акти, норми котрих регулювали та регулюють співробітництво сторін. Результати таких досліджень містяться в працях І. Артёмова, І.Т. Грачевської, В. Денисова, Г. Диниса, С. Ліпкевич, Б. Мельниченка, М. Павлюка, С. Трачука, А. Яковлева та інших. Власне, конституційно-правові аспекти взаємовідносин країни та НАТО розглянуті недостатньо. Практично єдине питання, котре цікавило багатьох науковців так само, як і політиків, це питання щодо позаблокового статусу держави, про мету набуття якого вказувалося ще в Декларації про державний суверенітет УРСР від 16 липня 1990 р., або питання про те, закріпила цю мету чинна Конституція чи ні? Отже, поза увагою залишилися досить важливі аспекти конституційно-правового регулювання відносин між нашою державою та Альянсом, так само, як і питання про зміни й доповнення до Конституції, необхідні для надання курсу на вступ до НАТО повної конституційної легітимності або законності.

Враховуючи вищевикладене, автор вбачає ціль статті в розгляді недостатньо з'ясованих питань стосовно конституційних засад євроатлантичної інтеграції України з тим, щоб отримати певною мірою нові знання, котрі можуть посприяти удосконаленню відповідного механізму конституційно-правового регулювання такого виключно важливого напрямку зовнішньополітичної діяльності. Відповідно до обсягу статті названа ціль обмежується наступними дослідницькими задачами. По-перше, аналізом правових інструментів регулювання співробітництва України з НАТО, починаючи з часу проголошення незалежності, на предмет встановлення міри їх конституційності, а по-друге, спробою вирішити питання про можливі зміни та доповнення до Основного Закону держави, котрі дозволили б позбутися певних

елементів декларативності у зазначеному в Преамбулі Конституції України курсі на отримання повноправного членства в НАТО.

Починаючи вирішення першої з указаних задач, доцільно вслід за іншими дослідниками звернутися до Декларації про державний суверенітет УРСР від 16 липня 1990 р., оскільки її положення стали першими підвалинами конституційного права і законодавства невдовзі незалежної держави. Правникам відомо, що декларація – це урочиста програмова заява парламенту або уряду від імені держави або її інститутів. У ній викладаються положення про наміри, цілі, принципи у політичній, правовій, гуманітарній та інших сферах, які декларант урочисто обіцяє й зобов'язується здійснити чи ними керуватися. Оскільки декларантом у даному разі є державний орган – Верховна Рада УРСР, то документ, прийнятий нею, очевидно, може кваліфікуватися не тільки як політичний, але й юридичний. Такий, що зобов'язує декларанта здійснити обіцяні дії, насамперед – у новій Конституції та поточному законодавстві. Верховна Рада УРСР саме це і продемонструвала. Вже у схваленій нею Концепції нової Конституції України Декларація визнавалася її основою, постанови котрої мали бути закріплені у новому Основному Законі, розвинуті і конкретизовані [2, с. 88].

Отже, в Розділі IX («Зовнішня і внутрішня безпека») зазначалось, що «Українська РСР урочисто проголошує про свій намір стати у майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї» [3]. Цей намір був підтверджений і в Законі України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р. У ст.1 першої редакції Закону зазначалось, що Україна «прагне до нейтралітету й дотримання неядерних принципів». А у Воєнній доктрині України, схваленій Верховною Радою в 19 жовтня 1993 р., не тільки була зафіксована мета стати постійно нейтральною державою та сприяти створенню «всеохопних систем універсальної та європейської безпеки», але й указувалося, що держава «дотримується позаблокового статусу». В цьому документі, імовірно, вперше зазначене вказане поняття, яким зазвичай користувалися опоненти курсу на вступ до НАТО [4, с. 164]. Позаблоковий статус у розумінні тогочасних політиків і правників (як і багатьох сучасних) означає неучасть у військово-політичних блоках з визнанням необхідності участі у вдосконаленні та розвитку універсальних та європейських структур колективної безпеки й розвитку партнерських відносин з НАТО. Інколи позаблоковий статус кваліфікують як слабкий варіант постійного нейтралітету, оскільки він, на відміну від останнього, не вимагає міжнародно-правового визнання. Отже, позаблоковий статус розглядався більшістю тодішнього українського політикуму як підготовчий етап до набуття статусу постійно нейтральної держави.

Між тим вже з 1992 року починають активно розвиватися контакти з НАТО. Україна в цьому році приєдналась до Ради північноатлантичної співпраці (пізніше: Рада північноатлантичного партнерства –

РПАП). А у 1994 р. першою з учасників і членів СНД – до Програми «Партнерство заради миру» (ПЗМ). Ще раніше, у 1993 році, Верховна Рада схвалила своєю Постановою «Основні напрями зовнішньої політики України», якою вносилися певні корективи у розуміння позаблокового статусу. Тут зазначалося, що «проголошений свого часу намір стати у майбутньому нейтральною та позаблоковою державою має бути адаптований до нових умов і не може вважатися перешкодою до повномасштабної участі України у загальноєвропейській структурі безпеки» [5].

У рамках ПЗМ здійснювалося співробітництво у різних сферах, в тому числі у військовій. Воно активізувалося з 1995 року. Військовослужбовці ВСУ стали приймати участь у спільних з НАТО навчаннях, а у 1996 році і в Україні було проведено таке військове навчання «Щит миру-96». Але у ці роки, не дивлячись на посилення впливу прибічників євроатлантичної інтеграції, про вступ до Альянсу не йшлося.

У 1996 році була прийнята чинна Конституція. Вплив прибічників членства в НАТО виявився в тому, що в Основному Законі, на відміну від Декларації про державний суверенітет, ціль стати у майбутньому нейтральною та позаблоковою державою вже не висувалася. Звідсіля робилися висновки, що будучи Конституція не забороняє набуття членства в НАТО. Дійсно, прямої заборони немає, так само, як і дозволу здійснювати відповідні кроки. Між тим частина друга ст. 6 встановлює, що «органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України», а частина друга ст. 19 доповнює вищевикладену обов'язком державних органів, їх посадових осіб, так само, як і органів місцевого самоврядування «діяти лише на основі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» (частина 2 ст. 19). Тобто цими статтями закріплений спеціально-дозвільний принцип публічно-правового регулювання: «дозволено лише те, що прямо приписується законом». Складно довести, що прагнення приєднатися до Альянсу цілком відповідало конституційним засадам та перебувало в межах повноважень вищих державних органів України та їх посадових осіб, а тим більше – прямо приписувалося законом. Зрозуміло, не йдеться про те, що курс на вступ до НАТО має бути прямо зазначений конституційним законом. Формулювання може бути загальним, головне, щоб норма Конституції включала в диспозицію можливість саме такої дії. Скажімо, норма частини другої ст. 17 Конституції Узбекистану встановлює право республіки «укладати союзи, входити до співдружностей та інших міждержавних утворень, а також виходити з них, виходячи з вищих інтересів держави, народу, його добробуту й безпеки» [6]. Немає сумнівів в тому, що у разі виникнення будь-яких питань Конституційному Суду республіки не важко буде дати й обґрунтувати висновок про відповідність Конституції участі держави у військово-політичному союзі на кшталт НАТО. В Конституції ФРН від 23 травня 1949 р. відповідне повноваження закріплене частиною (2) ст. 24, котра передбачає, що «Феде-

рація може з метою забезпечення миру увійти в систему взаємної колективної безпеки, при цьому вона погоджується на обмеження своїх суверенних прав в цілях встановлення і забезпечення мирного і міцного порядку в Європі й у відносинах між народами всього світу» [7]. А Конституція постсоціалістичної Хорватії знову ж таки ст.2 наділила парламент (державний сабор) правом приймати рішення «про об'єднання в союзи з іншими державами. «Республіка Хорватія, – зазначає стаття, – укладає союзи з іншими державами, зберігаючи за собою суверенне право самостійно приймати рішення про делегування повноважень і право на вільний вихід з них» [8]. Аналогічні нормативні положення містяться й у конституціях інших держав. За невеликими винятками, серед яких і Україна.

Крім вищевикладеного, не можна вважати, що можливій участі України в НАТО сприяють постанови ст.ст. 17 і 18 Конституції. В першій з них міститься заборона на розташування іноземних військових баз на території країни (чинним на той час Перехідним положенням як винятком із цього правила визнавалось базування в Криму Чорноморського Флоту РФ), а в другій прямо вказано, що зовнішньополітична діяльність України спрямовується на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва за загальними принципами і нормами міжнародного права [9]. Заборона розташування іноземних військових баз на території країни – це ознака суто нейтральної держави. Щодо мирного співробітництва належить пригадати, що хоча в НАТО здійснюється досить велика кількість напрямів і програм мирного співробітництва, але сутнісною її ознакою є належність до військово-політичних союзів. Отже, не зрозуміло, як можна вступати до НАТО, якщо зовнішньополітична діяльність має згідно з Конституцією здійснюватися шляхом підтримання «мирного і взаємовигідного співробітництва». Крім наведених, Основний Закон містить і деякі інші проблемні моменти.

Таким чином, хоча Конституція не закріпила положення Декларації про державний суверенітет про набуття статусу нейтральної і позаблокової держави, на відміну, скажімо, від Конституції Білорусі, але імпліцитно він простежується. Імовірно, з останнім пов'язується і той факт, що формалізація взаємовідносин між Україною і НАТО почалася з розробки й прийняття не правового, а політичного акту – Хартії про особливе партнерство між Україною і Організацією Північно-Атлантичного договору від 9 липня 1997 р. Підставою цього документу, як в ньому і зазначається, є «політичне зобов'язання на найвищому рівні» [10]. Тому слід вважати, що цей документ перебував поза Конституцією, законодавством. Він цілком правильно кваліфікується як політичний. Зрозуміло, політичні домовленості входять до інструментарію регулювання міжнародних відносин. Але відповідно до принципів правової держави такі домовленості не мають суперечити нормам і принципам ані міжнародного права, ані національного, насамперед конституційного. Одне з питань у цю-

му аспекті полягає в тому, а чи наділений, скажімо, Президент України повноваженнями, необхідними для реалізації зазначених у політичній домовленості зобов'язань? Між тим вони розповсюджуються на державу загалом, тоді як глава держави не є, за Конституцією, главою виконавчої влади. До того ж Хартія поряд з напрямками мирного співробітництва передбачала й військове, хай і в обмежених масштабах (Розділи 111-1У). Це співробітництво в галузі оборонного планування, питаннях стратегії та національної безпеки, чисто військове співробітництво, взаємосумісність, співпраця в сфері озброєнь, у військовій підготовці. Водночас визначені й механізми загального в межах Хартії співробітництва так само, як і військового, головним з яких є Комісія Україна – НАТО (КУН). У 2009 році була прийнята Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Україною і Організацією Північно-Атлантичного договору, підписаної 9 липня 1997 р. На цей раз Українську сторону представляв посол, Глава Місії України при НАТО, а не Президент, як у липні 1997 р. У ній провідна роль у поглибленні співробітництва між сторонами надавалася Комісії НАТО-Україна, декларувалася підтримка з боку Альянсу зусиль держави з продовження реформ у контексті її євроатлантичних прагнень, метою яких є членство в НАТО. Звертає на себе увагу положення про те, що «Комісія НАТО-Україна скликатиметься на вимогу України відповідно до параграфу 8 Рамкового Документу Партнерство заради миру, якщо Україна відчуватиме пряму загрозу своїй територіальній цілісності, політичній незалежності чи безпеці» [11].

Хартія, як виглядає, замінила собою Конституцію, котра в ній і не згадується. На основі Хартії була прийнята велика кількість різноманітних документів щодо регулювання відносин Україна – НАТО. Зазвичай їх кваліфікують як нормативно-правові. Станом на 2017 рік, за підрахунками Т. Грачевської, їх нараховувалося більше 50. Вона поділила їх на 6 груп. У першу, названу нею «основоположними документами», дослідниця включила Рамковий документ НАТО «Партнерство заради миру (ПЗМ)» до якого, як вказувалося, долучилася й Україна (1994 р.), і вищезгадану Хартію [12, с. 42]. В окремих публікаціях називаються інші цифри, але головне тут полягає, на думку автора, в тому, що саме у звичайних законах та підзаконних актах, указах Президента була сформульована мета отримання членства в Альянсі. Останній теж формально погоджувався з цією метою, але спроби отримати так званий «План дій щодо членства в НАТО» успіху не мали. Можливо, керівництво НАТО враховувало неоднозначність відношення до Організації в суспільстві України так само, як і відсутність необхідних для цього конституційних засад. Але в самій Україні поширеною була протилежна точка зору. На думку, наприклад, чернівецького дослідника М. Павлюка, палкого прибічника євроатлантичної інтеграції, висловлену у 2008 р., «...в Україні є достатні правові умови для вступу до НАТО». Ці умови він виявив у Законі України «Про основи національної безпеки України», прийнятому у червні 2003 року, де якраз і висувалася

мета «...набуття членства у Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору». Закон, на його думку, становив «основу національного євроатлантичного законодавства», якому мають відповідати підзаконні акти, починаючи з указів Президента [13, с. 42]. Та «після успіхів, – за словами А.А. Яковлева, – досягнутих Україною протягом 2005–2008 рр., справа з подальшим набуттям членства в НАТО суттєво загальмувалась...» [14, с. 14]. Тут мається на увазі чергова зміна влади в державі, обрання президентом В.Януковича і формування коаліції у Верховній Раді України на чолі з Партією Регіонів, котрі у зовнішній політиці керувалися концепцією «позаблоковості». А 1 липня 2010 р. ВРУ прийняла Закон «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», котрий закріпив цю концепцію [15].

Та чергова «позаблоковість» протрималася недовго. Після «Революції Гідності» відбулись наступна зміна влади і відновлення у повному обсягові курсу на європейську і євроатлантичну інтеграцію, кінцевою метою котрої знову і більш категорично, ніж раніше, проголошувалося набуття членства у ЄС та НАТО. «Проевропейський» склад Верховної Ради за ініціативи П. Порошенка вніс зміни до законів України, відмовившись від позаблокового статусу (2014, 2017 рр.). Були здійснені спроби активізувати процес євроатлантичної інтеграції загалом. До речі, це позначилося і на нових редакціях Стратегії національної безпеки та Воєнної доктрини.

Таким чином, як свідчить проведений розгляд нормативних джерел, протягом всього періоду незалежності курс України на євроатлантичну інтеграцію зазнав декілька раз суттєвих змін: від позаблоковості та багатовекторності до прагнення набутти членство в Альянсі. І однією з головних причин цих коливань належить визнати відсутність чітких конституційних засад щодо зовнішньої політики взагалі. Попередня Верховна Рада за ініціативи Президента спробувала усунути цю невизначеність, але, як виглядає, не зовсім вдало. По-перше, і ВРУ, і Президент втратили довіру більшості суспільства, тому за таких умов доцільно було би від такої ініціативи утриматися. По-друге, сама спроба виявилася у формі внесення змін і доповнень до Преамбули Конституції та у декілька її статей. Отже, наші висновки стосовно конституційності курсу на вступ до НАТО у попередній час зберігають свою актуальність і сьогодні. Зміни і доповнення до Преамбули, навіть якщо визнати її положення рівними за юридичною силою з нормами Конституції, містять щонайменше неузгодженість з нормами статей Розділу 1 («Загальні засади»), а отже і суперечать ним. Останні своєю чергою є пріоритетними по відношенню до інших норм, котрі не повинні їм суперечити. В публікаціях науковців і політиків вже зазначалось, що внесення положень про «незворотність європейського і євроатлантичного курсу України» до Преамбули Конституції замість того, щоб внести їх саме до Розділу 1 як одну із загальних засад і ціннісних установок, пояснюється більше всього бажанням уникнути проведення всеукраїнського референдуму, що передбачено ст. 156. Але, якщо у суспільстві склався консенсус стосовно цього питання (про що

нерідко стверджується), його проведення не має становити будь-яких труднощів. А якщо консенсусу немає, то доцільно внести зміни і доповнення, котрі би дали конституційний «дозвіл» державі приймати участь у міждержавних організаціях і союзах, включаючи і військово-політичні на кшталт НАТО, не конкретизуючи, в яких саме. Скажімо, за моделлю приведених вище положень конституцій Узбекистану, ФРН та Хорватії. На нашу думку, доповнення до ст.ст. 85, 102 і 116 Основного Закону про повноваження парламенту, Президента та Кабміну щодо реалізації курсу на набуття Україною «повноправного членства» у ЄС і НАТО (які, до речі, не передбачають можливість «неповноправного членства») відсутність чітко сформульованого права держави на участь у міждержавних союзах не компенсують. А «збагачення» статусу Президента повноваженням бути гарантом реалізації «стратегічного курсу» викликає певні сумніви. Тим більше, що він є гарантом «додержання Конституції України» загалом, напевно, як жоден інший президент у світі.

Також доцільно зі ст. 17 вилучити останній абзац про заборону розміщення на території України іноземних військових баз, що не так давно запропонував і А.О. Григоренко [16, с. 240]. А ст.18 було б доречно викласти в новій редакції, наприклад: «Зовнішня політика України здійснюється у відповідності із загальновизнаними нормами і принципами міжнародного права шляхом розвитку добросусідських і взаємовигідних відносин з усіма державами світу». Загальновизнані норми і принципи міжнародного права, як відомо, передбачають не тільки мирне,

але й військове співробітництво з метою зміцнення загального миру і безпеки.

Відомо, що у багатьох державах питання щодо приєднання до міжнародних організацій наднаціонального типу та військово-політичних союзів остаточно вирішується референдумом. Можливо, стосовно НАТО ця практика доцільна і в Україні. Тому не зайве передбачити необхідні зміни в Конституції. Крім цього, належить усвідомити, що членами Альянсу є держави, а не їх збройні сили. Отже, вступ до альянсу не може бути результатом гучних політичних заяв, декларацій, для цього необхідна наполеглива внутрішня і зовнішня діяльність, модернізація держави, доведення її до відповідності критеріям членства, встановленим НАТО.

Таким чином, сьогодні, очевидно, немає підстав вважати, що в Україні мають бути достатні конституційні засади реалізації «стратегічного курсу» держави на набуття «повноправного членства» в НАТО. Висловлені автором пропозиції для реалізації потребують загальнонаціонального консенсусу стосовно цього курсу, без чого не можна очікувати необхідного результату народного волевиявлення на всеукраїнському референдумі. Враховуючи вказані міркування, можна визначити й напрями подальшого дослідження проблематики теми. Це, скажімо, вивчення досвіду застосування конституційно-правових механізмів постсоціалістичними державами, які набули статус членів НАТО, критеріїв членства, з'ясування конституційних засад цілісної модернізації суспільства і держави відповідно до принципів демократії, верховенства права і прав людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про внесення змін і доповнень до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 7 лютого 2019 р. № 2680-У111. URL: zakon.rada.gov.ua.
2. Фрицький О.Р. Конституційне право України. Київ : Юрінком Інтер. 2003. 536 с.
3. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. № 55-X11. URL: rada.gov.ua.
4. Ліпкевич С.Я. Правові засади співробітництва України з НАТО. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. 2008. № 634. *Держава і армія*. С. 163–172. URL: http://ena.lp.edu.ua:808/handle/ntb/1541.
5. Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993 р. № 3360-X11. URL: rada.gov.ua.
6. Конституція Республіки Узбекистан. URL: constitution.uz.
7. Основной закон Федеративной Республики Германии, 23 мая 1949 г. URL: 1000dokumente.de.
8. Конституция Республики Хорватия. URL: worldconstitutions.ru.
9. Конституція України. Поточна редакція від 21 лютого 2019 р. Підстава №2680-У111. URL: zakon.rada.gov.ua.
10. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору від 9 липня 1997 р. URL: zakon.rada.gov.ua.
11. Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Організацією Північно-Атлантичного договору та Україною, підписаною 9 липня 1997р., прийнята 21 серпня 2009 р. URL: zakon.rada.gov.ua/ laws/show/95c.
12. Грачевська Т.О. Особливості нормативно-правової регламентації двостороннього співробітництва Україна-НАТО. *Вісник Донецького національного університету ім. Василя Стуса. Серія: Політичні науки*. 2017. С. 42–46.
13. Павлюк М. Україна – НАТО: правовий аспект. *Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування*. №4/2008. С. 40–42. URL: cprk.cv.ua.
14. Яковлев А.А. Питання євроатлантичної інтеграції в сучасному конституційному процесі України. *Science Rise: Juridical Science*. №3(9). 2019. С. 12–16.
15. Романенко Є.О. Україна – шлях до НАТО. URL: cyberleninka.ru/article/n/ukraina-shlyah-do-nato.
16. Григоренко А.О. Щодо перспектив змін до Конституції України на шляху до членства в НАТО. *Конституційний Полілог. 20 років Конституції України: суспільство і влада в конституційному процесі. Збірка тез міжнародної науково-практичної конференції*. Київ : ВАІТЕ. 2016. С. 236–240. URL: osce.org.